

Харківщини у XIX ст.

Поширеним видом інтелектуального дозвілля дворянства було читання. Молоде покоління місцевих поміщиків захоплювалося читанням французьких романів, а також творів німецької та російської літератури. Старше покоління поміщиків надавало перевагу релігійній літературі. Дворяни збирали бібліотеки, виписували газети та журнали, книги філософського та наукового змісту. Свої думки вони обговорювали в літературних салонах, відвідування яких було свідченням підвищення рівня культури місцевого дворянства. Прагнення вивчити літературу та ознайомитися з театральним мистецтвом привели до організації театрів у поміщицьких садибах.

Одним із видів інтелектуального дозвілля можна вважати заняття поміщиків прикладною науковою діяльністю, спрямованою на підвищення продуктивності господарства. Так, займався акліматизацією паркових і садових культур І. Н. Каразін, вирощуванням квітів – О. Щербінін, підвищенням родючості сільськогосподарських угідь – брати Кенінги.

У дворянських садибах збирались художні колекції, що свідчило про прагнення дворянства ознайомитися з найкращими зразками європейської художньої культури. Серед власників змістовних зібрань були Г. Ф. Квітка-Основ'яненко з родиною, А. О. Задонська, поміщики Камбурлеї, які наповнювали житлові інтер'єри картинами художників епохи Відродження, а також сучасних їхніх епосі митців.

Різноманітність видів інтелектуального дозвілля дворянства Харківщини свідчить про прагнення представників цього стану підвищити свій культурний рівень, долучитися до досягнень європейської культури, що поширювалася через спілкування з французами, німцями, англіцями, які приїхали до Харкова та брали активну участь у культурному житті регіону. Діяльність Імператорського Харківського університету була головним чинником, що спонукав поширенню та поглибленню інтелектуальних запитів дворянства.

Отже, основними видами інтелектуального дозвілля дворянства Харківщини були читання, заняття практичною науковою діяльністю, колекціонування.

**До питання про точність губернської статистики
у світлі даних загального перепису населення Російської імперії 1897 р.
(на матеріалах Харківської губернії)**

Янкул Олексій

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ayankul93@gmail.com*

Бурхливий соціально-економічний та культурний розвиток Харківщини у другій пол. XIX ст. дав поштовх для появи нових газет, журналів, довідників різного напрямку. Серед них особливе місце займають статистико-інформаційні видання (наприклад, «Памятная книжка Харьковской губернии», перший номер якої побачив світ у 1862 р.). Саме завдяки таким довідникам можна докладніше дізнатися про життя та розвиток Харківської губернії в означений період часу. Одним з них був «Харьковский календарь», який почав виходити у 1868 р. і проіснував до 1917 р. Це було центральне статистично-довідкове видання в губернії. Видавалося воно раз на рік, інколи виходило одразу по два номери (наприклад, у 1882 р.). На сторінках «Харьковского календаря» друкувалися як суто статистичні дані, так і різноманітна довідкова інформація (наприклад, щодо установ, які діяли в Харкові та губернії і т. д.). Там само можна було знайти дані відносно кількості населення в губернії за різними критеріями (віросповіданням, соціальним станом тощо).

Актуальність нашої теми обумовлена тим, що дослідження демографічних процесів на локальному рівні дає змогу виявити особливості розвитку того чи іншого регіону. Окремий інтерес в цьому плані представляє можливість співвіднесення різноманітних статистичних даних для уточнення певної методики підрахунку населення, яка використовувалася раніше. До того ж, актуальність посилюється тим, що у 2018 р.

«Харьковскому календарю» виповнюється 150 років з моменту появи його першого номеру. Для сучасної України актуальною є також підготовка до чергового перепису населення, тому досвід попередніх заходів подібного характеру може бути врахований.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше нами було проведене співставлення даних загального перепису населення Російської імперії 1897 р., який проводився Центральним статистичним комітетом та місцевими комітетами для коректування даних, які були оприлюднені Харківським губернським статистичним комітетом на сторінках «Харьковского календаря» (дані за 1897 р. були надруковані у випуску на 1899 р.).

Нами використовувалися наступні методи: загальнонаукові – аналіз і синтез, спеціальні – історико-порівняльний та історико-генетичний.

Джерельна база роботи є репрезентативною. Її основу складають випуск «Харьковского календаря на 1899 год» та збірка статистичних даних «Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. XLVI. Харьковская губерния» (1904 р.).

Проблемами демографії Харківщини займалися спеціалісти як дореволюційного, радянського, так і сучасного етапу розвитку історичної науки. Якщо в дореволюційний період з'явилися лише перші узагальнюючі праці (Я. Б. Диманштейн та ін.), то в радянські часи вийшли більш докладні статистико-демографічні роботи (І. З. Коваленко, А. В. Скоробогатов та ін.). Серед наших сучасників цими питаннями займаються С. А. Федотов, Ю. І. Муромцева та інші дослідники.

Авторська гіпотеза полягає в тому, щоб проводячи зіставлення даних «Харьковского календаря» та загального перепису населення Російської імперії 1897 р. визначити точність губернської статистики в порівнянні з більш досконалим механізмом отримання демографічної інформації шляхом поголового анкетування населення. Перший загальний перепис населення 1897 р. виявився свого роду унікальним, оскільки подібні процедури більше не здійснювалися в дореволюційний період. Наступний загальний демографічний перепис був проведений у 1926 р.

Зазначимо, що демографічні дані по Харківській губернії 1897 р., оприлюднені в «Харьковском календаре на 1899 год» і в виданні «Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. XLVI. Харьковская губерния» відрізняються. В першому випадку загальна кількість населення губернії складала 2 650 022 людини (наприклад, таблиця «Число жителей по вероисповеданиям в Харьковской губернии в 1897 году»), а в другому – 2 492 316 (наявне населення) та 2 507 277 (постійне населення). Це може бути пов'язане з тим, що Харківський губернський статистичний комітет використовував дані всіх офіційно зареєстрованих на території губернії осіб, а загальний перепис проводився шляхом анкетування населення. Деякі з цих осіб могли виїхати на заробітки в інші губернії, знаходитися на навчанні тощо. Тому різниця у методиці підрахунку місцевого населення дала різні результати. Варто нагадати, що площа Харківської губернії на той час була значно більшою, ніж сучасна Харківська область (відповідно 54,5 та 31,4 тис. км²).

Таким чином, загальний перепис населення 1897 р. дав більш точні результати щодо кількості осіб, ніж традиційна губернська статистика, оскільки були враховані всі особи, які перебували на час перепису на теренах Харківської губернії. Вже в дореволюційний час до губернської статистики було багато зауважень. Наприклад, Д. І. Багалій зауважував: «Статистический комитет, черпавший да и до сих пор черпающий свои сведения из полицейских данных и рапортов волостных писарей, в общем был для губернии учреждением мало полезным». На нашу думку, все ж таки губернська статистика давала багато корисних відомостей, які можна використовувати з великою частиною достовірності, корелюючи їх з іншими джерелами інформації.